

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه یزد
دانشکده زبان و ادبیات
گروه زبان و ادبیات عربی

پایان نامه
برای دریافت درجه کارشناسی ارشد
زبان و ادبیات عربی

بررسی و مقایسه‌ی مضامین
دیوان منسوب به امام علی (ع) با نهج البلاغه

استاد راهنما:
دکتر رضا افخمی عقدا

استاد مشاور:
دکتر وصال میمندی

پژوهش و نگارش:
فاطمه صالحی شهربابکی

اسفند ماه ۹۱

تهدیم به

آیت وافی هدایت

او که مصداق تام عیار

«لولا ان لما خلقت الافلاك» است

و تهدیم به

عترت پاکش

آن انوار هدایت و رحمت

که شیعیان روز جزا نیند

تقدیر و شکر

ای همه زیبایی و بخشندگی

جوهره‌ی کوه‌ماندگی

از همه تعظیم و ستایش تراست

مدحت و تکریم و نیایش تراست

خداوند متان را شاکرم که توفیق بهره‌گیری از دیای معارف قرآن و حدیث را روزیم گردانید و مراد حضور اساتید فرزانه‌ای قرار داد تا به

قدر بضاعت از خرمن معرفت آن ها توشه‌ای برگیرم.

بر خود لازم می‌دانم که از راه‌نمایی‌ها و ارشادات استاد مشفق جناب آقای دکتر رضا افخمی خدا که افتخار راه‌نمایی این رساله را به من ارزانی

نموده‌اند و بایان رسانیده‌ام بسیار ارزشمند و نش‌والای خود چراغ هدایت و ارشاد را پیش پای من برافروختند، خالصانه سپاسگذاری نمایم.

و از استاد ارجمند جناب آقای دکتر وصال میمندی که با پذیرا شدن این رساله میمودن این راه را بر من هموار نمودند و وقت گرانمای

خود را به این رساله اختصاص دادند، بسیار شاکرم.

و از همکاری داوران محترم، جناب آقای دکتر سید محمود الهام، بخش و جناب آقای دکتر علی اصغر روانشاد که این پایان نامه را مورد

مطالعه و ارزیابی قرار دادند، نهایت سپاس را به جای آورم و از ناظر تحصیلات تکمیلی، جناب آقای دکتر محمد رضا نجاریان صمیمانه قدردانی نمایم.

و در پایان از پدر و مادر مهربان و همسر فداکارم که همواره روح امید را در من دمیدند، کمال اتنان را دارم.

چکیده

پس از قرآن کریم و حدیث نبوی، سخنان امام علی (ع) که بخش اعظم آن در نهج البلاغه گردآوری شده، یکی از منابع با ارزش و گرانبهایی است که مضامین مختلف دینی، سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و ... را در خود جای داده است؛ علاوه بر نهج البلاغه اشعاری با مفاهیمی تقریباً شبیه به مطالب فوق نیز به آن امام همام منسوب است. به دلیل شباهت‌ها و مطابقت‌های چشمگیری که این دو اثر در مضامین با هم دارند، بررسی و مقایسه‌ی این دو، هرچه بیشتر پرده از شباهت‌ها و تفاوت‌های آنها برمی‌دارد.

این پژوهش با بررسی موضوع باورهای دینی و فضایل اخلاقی که بخش عمده‌ی آن را تشکیل می‌دهد، به این نتایج دست یافت که بسیاری از مفاهیم نهج البلاغه و دیوان منسوب به امام (ع) در این دو موضوع بسیار شبیه به هم بوده و تفاوت آنها بسیار اندک است. بعلاوه، در برخی موارد، به نظر می‌آید که بعضی از تعابیر دیوان از لحاظ الفاظ و تراکیب کاملاً شبیه به متن نهج البلاغه بیان شده که قرابت نزدیک این دو متن منشور و منظوم می‌تواند نشان آن باشد که هر دو اثر از يك منبع و مصدر سرچشمه گرفته و بر زبان و قلم هنرمندی صاحب ذوق جاری گشته‌اند.

کلید واژه: امام علی (ع)، نهج البلاغه، دیوان منسوب به امام علی (ع)، باورهای دینی، فضایل اخلاقی.

الملخص

كلام الإمام علي (ع) الذي قد تجمّع كثير منه في نهج البلاغة، يُعدّ بعد القرآن الكريم و الحديث النبوي أحد المصادر القيّمة و الثمينة التي تستوعب المضامين المتنوعة؛ الدينية، السياسية، الاجتماعية، الاقتصادية، الثقافية و ... و في تاريخ الأدب العربي تعزى أشعار قريبة بمعاني نهج البلاغة إلى الإمام علي (ع)، و نظراً لأقصى تشابهها و انطباقهما، تكشف الدراسة و المقارنة الستار عن أوجه التشابه و الاختلاف بينهما.

يتشكّل الجزء الرئيس من هذا البحث تقصي قضية المعتقدات الدينية و الفضائل الأخلاقية في أقوال الإمام (ع) منثورة و منظومة، وصلت هذه الدراسة إلى أن كثيراً من معاني نهج البلاغة و الديوان المنسوب إلى الإمام علي (ع) تشابه في هذين الموضوعين و اختلافهما قليل جداً. و إضافة إلى ذلك، يبدو أن بعض تعابير الديوان يماثل تراكيب نهج البلاغة لفظية و بنيوية، و تحكي قرابة هذين النصين نثراً و نظماً أن كليهما تدفق من ينبوع واحد، و صدر من لسان فنان موهوب، و جرى على قلمه.

الكلمات الرئيسية: الإمام علي (ع)، نهج البلاغة، الديوان المنسوب إلى الإمام علي (ع)، المعتقدات الدينية، الفضائل الأخلاقية.

.....	۰	مقدمه
.....	۱	بخش اول: کلیات تحقیق
.....	۲	۱-۱: تعریف موضوع (تعریف مسأله، هدف از اجرا و کاربرد نتایج تحقیق):
.....	۲	۲-۱: پیشینه‌ی تحقیق
.....	۴	۳-۱: سؤالات پژوهشی
.....	۴	۴-۱: روش تحقیق
.....	۵	بخش دوم: گذری بر آثار ادبی امام علی (ع)
.....	۶	فصل اول: نهج البلاغه
.....	۷	۱-۱-۲: خطبه‌ها
.....	۹	۱-۱-۱-۲: ویژگی‌های خطبه‌ها
.....	۱۱	۲-۱-۲: نامه‌ها
.....	۱۵	۳-۱-۲: حکمت‌ها
.....	۱۷	۴-۱-۲: آشنایی اجمالی با نهج البلاغه
.....	۱۹	۱-۴-۱-۲: اسلوب نهج البلاغه
.....	۲۰	۲-۴-۱-۲: مضامین نهج البلاغه
.....	۲۱	۳-۴-۱-۲: نهج البلاغه میان اطمینان بخشی و شک برانگیزی
.....	۲۲	۱-۳-۴-۱-۲: شبهات پیرامون نهج البلاغه
.....	۲۵	۲-۳-۴-۱-۲: پاسخ به شبهات
.....	۳۳	فصل دوم: دیوان منسوب به امام علی (ع)
.....	۳۵	۱-۲-۲: قرآن و شعر
.....	۳۸	۲-۲-۲: رسول اکرم (ص) و شعر
.....	۴۲	۳-۲-۲: ویژگی‌های شعری صدر اسلام
.....	۴۵	۴-۲-۲: امام علی (ع) و شعر
.....	۵۰	۵-۲-۲: دیوان منسوب به امام علی (ع)
.....	۵۶	۶-۲-۲: تاریخچه‌ی گردآوری اشعار منسوب به امام علی (ع)
.....	۵۸	۷-۲-۲: ویژگی‌های دیوان

بخش سوم: بررسی و مقایسه‌ی باورهای دینی در دیوان منسوب به امام علی (ع) و

نهج البلاغه

۶۰

۱-۳: توحید و خداشناسی

۶۲

۱-۱-۳: یکتا شناسی

۶۲

۲-۱-۳: امید به رحمت الهی

۶۶

۳-۱-۳: توکل بر خداوند متعال

۶۷

۴-۱-۳: رزق و روزی فراگیر الهی

۶۹

۱-۴-۱-۳: خداوند ضامن روزی مخلوقات است

۶۹

۲-۴-۱-۳: اندازه‌گیری روزی مخلوق، به دست خداوند است.

۷۱

۳-۴-۱-۳: رزق طالب و مطلوب

۷۳

۲-۳: دنیا شناسی

۷۶

۱-۲-۳: دنیای ناپایدار

۷۸

۲-۲-۳: دنیا گذرگاه آخرت است

۷۹

۳-۲-۳: دنیا سرای دگرگونی و تغییر است

۸۲

۴-۲-۳: دنیای زیبا و کشنده

۸۵

۵-۲-۳: آرزوهای دنیوی

۸۶

۶-۲-۳: تشبیه اهل دنیا به سگان

۸۸

۷-۲-۳: بی‌اعتنایی به دنیا

۹۰

۸-۲-۳: بی‌اعتباری دنیا

۹۳

۳-۳: مرگ

۹۴

۱-۳-۳: مرگ قانون فراگیر الهی است

۹۵

۲-۳-۳: پیک مرگ

۹۶

۳-۳-۳: غفلت از مرگ

۹۸

۴-۳-۳: عبرت از فرجام پیشینیان

۹۹

۴-۳: قیامت

۱۰۱

۵-۳: امامت

۱۰۵

بخش چهارم: بررسی و مقایسه‌ی فضایل اخلاقی در دیوان منسوب به امام علی (ع) و

نهج البلاغه

۱۲۲

۱-۴: صبر

۱۲۴

..... ١٢٤	٤-١-١: أنواع صبر
..... ١٢٥	٤-١-١-١: صبر بر معصيت
..... ١٢٦	٤-١-١-٢: صبر بر طاعت
..... ١٢٨	٤-١-١-٣: صبر بر مصيبت
..... ١٢٩	٤-١-٢: ثمره ي صبر
..... ١٣٢	٤-٢: مصاحبت و دوستي
..... ١٣٢	٤-٢-١: معياره ي انتخاب دوست
..... ١٣٦	٤-٢-٢: به ي دوست
..... ١٤٠	٤-٣: قناعت
..... ١٤٥	٤-٤: سخاوت
..... ١٥٢	٤-٥: علم
..... ١٦١	٤-٦: بيان و سكوت
..... ١٦٤	٤-٧: فخر
..... ١٦٨	الملخص العربي
..... ١٦٩	١: دراسة موجزة لآثار الإمام علي (ع) الأدبية
..... ١٦٩	١-١: دراسة نهج البلاغة
..... ١٦٩	١-١-١: الخطب
..... ١٧٠	١-١-١-١: ميزات الخطب
..... ١٧١	١-١-٢: الرسائل
..... ١٧٢	١-١-٣: الحكم
..... ١٧٢	١-٤: التعريف الموجز بنهج البلاغة
..... ١٧٣	١-٤-١-١: أسلوب نهج البلاغة
..... ١٧٤	١-٤-٢: مضامين نهج البلاغة
..... ١٧٤	١-٤-٣: نهج البلاغة بين الثقة و الشك
..... ١٧٤	١-٤-٣-١: شبهات حول نهج البلاغة
..... ١٧٥	١-٤-٣-٢: الرد على الشبهات
..... ١٧٧	٢-١: دراسة الديوان المنسوب إلى الإمام علي(ع)
..... ١٧٨	١-٢-١: قرآن و شعر
..... ١٧٩	١-٢-٢: الرسول الأكرم(ص) و الشعر

..... ١٨٠	١-٢-٣: خصائص الشعر في صدر الإسلام
..... ١٨١	١-٢-٤: الإمام علي (ع) و الشعر
..... ١٨٢	١-٢-٥: ديوان منسوب إلى الإمام علي (ع)
..... ١٨٤	١-٢-٦: نبذة من جامعي شعر الإمام علي (ع)
..... ١٨٤	١-٢-٧: خصائص الديوان
..... ١٨٥	٢- دراسة المعتقدات الدينية و مقارنتها في الديوان المنسوب إلى الإمام علي (ع) و نهج البلاغة
..... ١٨٦	١-٢: التوحيد
..... ١٨٦	١-٢-١: معرفة الله
..... ١٨٧	١-٢-٢: الرجاء في رحمة الله
..... ١٨٧	١-٢-٣: التوكّل على الله
..... ١٨٨	١-٢-٤: شمول رزق الله
..... ١٨٨	١-٢-٤-١: الله تكفل برزق الجميع
..... ١٨٩	١-٢-٤-٢: إن الله قدر أرزاق الخلق
..... ١٨٩	١-٢-٤-٣: الرزق الطالب و المطلوب
..... ١٩٠	٢-٢: معرفة الدنيا
..... ١٩٢	٢-٣: الموت
..... ١٩٢	٢-٣-١: الموت هو شريعة الله الشاملة
..... ١٩٢	٢-٣-٢: رسول الموت
..... ١٩٣	٢-٣-٣: إهمال الموت
..... ١٩٤	٢-٣-٤: العبرة من عاقبة السابقين
..... ١٩٤	٢-٤: القيامة
..... ١٩٦	٣- دراسة الفضائل الأخلاقية و مقارنتها في الديوان المنسوب إلى الإمام علي (ع) و نهج البلاغة
..... ١٩٧	٣-١: الصبر
..... ١٩٧	٣-١-١: أنواع الصبر
..... ١٩٨	٣-١-٢: نتيجة الصبر
..... ١٩٨	٣-٢: الرفقة و الصداقة
..... ١٩٩	٣-٢-١: معايير إختيار الصديق
..... ١٩٩	٣-٢-٢: متعة الصديق

..... ۲۰۰
..... ۲۰۱
..... ۲۰۲
..... ۲۰۲
..... ۲۰۳
..... ۲۰۵
..... ۲۰۸

۳-۳: القناعة
۳-۴: السخاوة
۳-۵: العلم
۳-۶: الكلام و الصمت
۳-۷: الفخر
نتیجه گیری
فهرست منابع و مآخذ

بازگشت به میراث اصیل اسلامی یکی از لوازم بالندگی تفکر و اندیشه و محو نمودن افراط و تفریط از ساحت جوامع اسلامی است که اساسی‌ترین و بنیادی‌ترین بخش این میراث بزرگ، سخنان معصومین (ع) بخصوص امام علی(ع) و کتاب گرانسنگ نهج البلاغه است که توسط سید رضی در سال ۴۰۰ هجری گردآوری شده است، این کتاب دارای مضامین مختلف سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، دینی، اخلاقی و... است که به فصیح‌ترین و بلیغ‌ترین وجه بیان گردیده است و از آنجا که از اندیشه و قلم مردی تراوش کرده که کلامش الهام گرفته از قرآن کریم و حدیث نبوی است از عنصر جاودانگی برخوردار است. وجه تمایز نهج البلاغه با سایر آثار دینی نیز در همین نکته نهفته است که با گذشت زمان آن خصلت پویایی و زنده بودن خود را از دست نمی‌دهد و همواره در زوایای مختلف فردی و اجتماعی کاربردی فوق العاده دارد. از این روی، مشاهده می‌کنیم که هیچ متن مقدسی همانند نهج البلاغه در فرهنگ اسلامی بدین پایه در کانون توجهات قرار نگرفته است تا آنجا که شمار نسخه‌هایی خطی و کتاب‌های شرح، تفصیل و ترجمه‌ی آن در شمار اعداد نمی‌گنجد. همین شیفتگی و جذابیت کلام علوی رشک و تعصب کورکورانه‌ی برخی را برانگیخت تا با جهلی که به مقام شامخ امام علی(ع) و کلام او داشتند، شبهاتی در رابطه با نادرستی انتساب تمام نهج البلاغه یا برخی از سخنان آن به امام علی (ع) ایراد کنند؛ اما عالمان دینی از شیعه و سنی، با ایراد ادله‌ای که در ورای آن پژوهش و تحقیقات دامنه‌داری نهفته بود، یک به یک، این شبهات را پاسخ دادند و درستی انتساب تمامی این کتاب را به امیرمؤمنان (ع) اثبات کردند و هر چند که عده‌ای هنوز با دنباله‌روی از پیشینیان این شبهات را در قالب‌های جدیدی مطرح می‌کنند، اما اهل علم و ادب خود به این یقین علمی و باور قلبی رسیده‌اند که صدور این کتاب تنها از کسی بسان علی(ع) که شاگرد فرهیخته‌ی مکتب نبوی است، میسر می‌تواند باشد.

همچنان که از آن حضرت، سخنان منشور و مسجع نقل شده، اشعاری نیز به نام ایشان بر جای مانده، که در سایه روشن خطوط کتاب‌ها پنهان مانده است، از جمله دیوانی حاوی ده‌ها

قصیده که به آن نادره‌ی دوران امیرمؤمنان (ع) نسبت داده‌اند، تقریباً معادل با حجم شعرهایی که از سایر شاعران مشهور عصر جاهلی و اسلامی روایت شده است و از آنجا که در اغلب کتاب‌های سیره و تاریخی عصر صدر اسلام، امام علی (ع) به عنوان یک شاعر مطرح نشده و سبک و سیاق اشعار نیز از منظر بلاغت، با نهج البلاغه تفاوت دارد، و به تواتر نیز تمامی این اشعار به آن حضرت اسناد داده نشده، شبهاتی بر انتساب این دیوان‌های شعری به امام علی (ع) مطرح شده است، تا جایی که برخی تنها ابیات انگشت شماری را به ایشان نسبت می‌دهند، حال آنکه از ساحت امام علی (ع) که جامع اضداد و تمامی کمالات انسانی است، بعید به نظر می‌رسد که در هنر شعری دستی نداشته باشد یا به آن، مجال اندک داده باشد، در نتیجه به ضرس قاطع، نمی‌توان انتساب این اشعار را به آن حضرت منحول و ساختگی خواند یا تمامی را تأیید کرد، بلکه به نظر می‌رسد که رجزها و اشعاری که به تواتر از آن امام همام روایت شده، باید از ایشان دانست و در رابطه با دیگر اشعار نیز راه احتیاط را در پیش گرفت.

با توجه به اینکه مضامین دیوان‌هایی که به امام علی (ع) نسبت داده‌اند؛ تقریباً دربردارنده‌ی همان مضامین نهج البلاغه است، هر چند که از آن عمق و جامعیت نهج البلاغه برخوردار نیست، در صدد برآمدیم که به بررسی و مقایسه‌ی مضامین دیوان منسوب به امام علی (ع) با نهج البلاغه بپردازیم، از آنجا که مشابهت‌هایی که در این پژوهش بر آن دست یافتیم، منحصر بر دو مجموعه‌ی باورهای دینی و فضایل اخلاق می‌شد، لذا این پژوهش را در ۴ بخش کلی تنظیم کردیم:

بخش اول بر اساس شیوه‌ی نگارش پایان‌نامه‌های دانشگاهی، شامل کلیات تحقیق (تعریف موضوع، پیشینه‌ی تحقیق، سؤالات پژوهش، روش تحقیق) می‌شود.

بخش دوم با عنوان گذری بر آثار ادبی امام علی (ع) از دو فصل نهج البلاغه و دیوان منسوب به امام علی (ع) تشکیل شده است؛ در فصل اول به ارائه‌ی کلیاتی در رابطه با ویژگی خطبه‌ها، نامه‌ها و حکمت‌های پیامبر اکرم (ص) و امام علی (ع) و به طور کلی به خصوصیات این ۳ بخش نهج البلاغه در صدر اسلام پرداخته می‌شود، سپس مباحثی پیرامون

نهج البلاغه از اسلوب، مضامین و شبهات پیرامون آن و رد بر آنها مطرح می‌گردد. و در فصل دوم نگاهی جزئی به دیدگاه قرآن کریم و رسول اکرم (ص) و امام علی (ع) به شعر و شاعری انداخته می‌شود و به یک سلسله سؤالاتی که در این موضوعات به ذهن می‌رسد، پاسخ داده می‌شود. سپس، دیوان و صحت و سقم انتساب آن به امام علی (ع) مورد بررسی و کندوکاو قرار می‌گیرد و تاریخچه‌ای از کسانی که اشعار حضرت را گردآوری نموده‌اند، ذکر می‌شود و اجمالاً، ویژگی‌های دیوان نیز بیان می‌گردد.

بخش سوم و چهارم که چهارچوب و بحث اصلی رساله را تشکیل می‌دهد، به بررسی و مقایسه‌ی مضامین دیوان با نهج البلاغه تحت دو عنوان باورهای دینی و فضایل اخلاقی اختصاص دارد که در زیر مجموعه‌ی بخش سوم؛ باورهای دینی؛ یکتا شناسی، دنیا شناسی، مرگ، قیامت و امامت گنجانیده شده و در بخش چهارم، فضایل اخلاقی؛ صبر، مصاحبت و دوستی، قناعت، سخاوت، علم، بیان و سکوت و فخر قرار گرفته است.

در پایان، این پایان نامه با بررسی و مقایسه‌ی مضامین دیوان منسوب به امام علی (ع) با نهج البلاغه بر آستان کلام علوی زانو زده و امیدوار است که گامی هر چند کوچک در گشودن دریای علم و معارف حضرت برداشته و یاری‌گر دانشجویان و پژوهشگران و علاقه‌مندان به علوم اسلامی در انجام پژوهش‌هایشان باشد.

و من الله التوفیق

فاطمه صالحی شهربابکی

بخش اول :
کلیات تحقیق

۱-۱- تعریف موضوع (تعریف مسأله، هدف از اجرا و کاربرد نتایج تحقیق):

امام علی (ع) به عنوان یک رهبر سخنور، صاحب خطابه‌ها، نامه‌ها و کلمات حکیمانه‌ای است که سید رضی بخش اعظم آنها را در کتابی با عنوان نهج البلاغه گردآوری نموده است، و علاوه بر آن اشعاری از ایشان به جا مانده که، ادب پژوهان آنها را در دیوان منسوب به امام علی (ع) جمع‌آوری کرده‌اند. این اشعار با توجه به پایگاه راویان آنها و با نظر به ساختار و معانی و انگیزه‌های شعری، به چند گونه تقسیم می‌شوند:

الف) اشعاری که به قطع از سروده‌های امام (ع) است، مانند رجزهایی که در منابع معتبر به صورت متواتر و مکرر از آن حضرت نقل شده است.

ب) ابیاتی که از شاعران دیگر است و حضرت در ضمن سخن، بدان تمسک بسته است.

ج) سروده‌هایی که لفظ از آن دیگران و معنا از امام (ع) می‌باشد.

به هر حال حضرت شعر می‌سروده و خود سخنور و سخن‌سنج و نقاد شعر بوده است.

هدف از این تحقیق عبارت است از: ۱- بررسی مضامین دیوان منسوب به امام علی (ع)

۲- بیان مضامین مشترک و متفاوت دیوان با نهج البلاغه ۳- بررسی مهمترین اشتراکات لفظی

اشعار امام علی (ع) و نهج البلاغه

نتیجه این تحقیق می‌تواند یاری‌گر پژوهشگران و علاقه‌مندان به بررسی آثار آن

حضرت باشد.

۲-۱- پیشینه‌ی تحقیق

بعضی از منابع و مآخذی که به زندگی فردی و ادبی امام علی (ع) پرداخته‌اند عبارتند

از:

- جاحظ (۲۵۵ ق) در کتاب "البیان و التبيين" برخی از اشعار و سخنان آن

حضرت (ع) را بدون هیچ گونه تحلیلی آورده است.

- بلاذری (۲۷۹ ق) در کتاب "انساب الأشراف" زندگی حضرت (ع) را به تصویر کشیده و برخی از اشعار ایشان را نیز ذکر کرده است.
- ابوالعباس مبرد (۲۸۵ ق) در کتاب "الکامل فی اللغة و الأدب" به گوشه‌ای از زندگی و شعر امام (ع) اشاره کرده است.
- محمد بن عبد ربه (۳۲۸ ق) در کتاب "العقد الفرید" اشاره‌ای به سخنان ایشان نموده است.
- ابوالحسن بن رشیق قیروانی (۴۵۶ ق) در کتاب "العمده" نگاه بسیار جزئی به برخی از اشعار حضرت (ع) داشته است.
- عزالدین بن اثیر (۶۳۰ ق) در کتاب "اسد الغابة فی معرفة الصحابة" شمه‌ای از زندگی ایشان را ذکر کرده است.
- لسان الملک سپهر در کتاب "ناسخ التواریخ" (۱۳۵۴ ش) زندگی آن حضرت (ع) را، از آغاز تولد تا هنگام وفاتشان، به تصویر کشیده و همچنین سخنانی را از ایشان بیان کرده است.
- بستانی در کتاب "تاریخ الادب العربی فی ضوء المنهج الاسلامی" (۱۴۱۳ ق) به صورت جزئی، به تحلیل ادب امام (ع) پرداخته، اما هیچ اشاره‌ای به شاعری آن حضرت و اشعار ایشان نکرده است.
- محمد مهریزی در پژوهش "کتاب شناسی توصیفی کتب حدیث شیعه، دیوان امام علی (ع)" (۱۳۷۷ ش) دیوان های منسوب به امام علی (ع) را مورد بررسی قرار داده و نگاه جزئی نیز به شعر ایشان داشته است.
- محمد حسین حسینی جلالی در "پژوهش درباره‌ی دیوان امام علی (ع)" (۱۳۷۹ ش) اشاره‌ای به صحت و سقم اشعار منسوب به امام علی (ع) کرده و همچنین به بررسی دیوان‌های مختلف منسوب به ایشان پرداخته است.

- عباس سلیمی در کتاب "زمزمه های مولا" (۱۳۸۳ش) منتخبی از اشعار ایشان را، برگزیده و معنا و پیام آنها را با توجه به بعضی از آیات قرآن کریم و احادیث، به زبان فارسی آشکار کرده است.

- محمد رضا بساق زاده در مقاله‌ی "دنیا و آخرت در نهج البلاغه و دیوان امام علی(ع)" (۱۳۸۴ ش) به بررسی خطبه‌ها و حکمت‌ها و نامه‌هایی پرداخته که درون‌مایه‌ی آنها، مذمت دنیا و ترغیب آخرت می‌باشد و در راستای مضمون آن اشعاری از آن حضرت و نیز ابیاتی از بزرگان ادب فارسی آورده است.

قابل ذکر است که تاکنون کتاب یا رساله‌ای نه تنها به تجزیه و تحلیل اشعار منسوب به امام علی (ع) پرداخته، بلکه در زمینه‌ی بررسی مضامین مشترک نهج البلاغه و اشعار نیز تحقیق و پژوهشی انجام نشده که ما، در این پایان نامه به بررسی آن می‌پردازیم.

۱-۳- سؤالات پژوهشی

۱- دیوان منسوب به امام علی (ع) دارای چه مضامینی است؟

۲- مهمترین مضامین مشترک اشعار منسوب به امام علی (ع) با نهج البلاغه چیست؟

۳- مهمترین اشتراکات لفظی اشعار منسوب به امام علی (ع) و نهج البلاغه کدام است؟

۱-۴- روش تحقیق

این تحقیق از نوع بنیادی است که بررسی آن به روش تحلیلی - توصیفی و به شیوه‌ی کتابخانه‌ای انجام می‌شود. بدین ترتیب که بعد از معرفی نهج البلاغه و اشعار منسوب به امام علی (ع) مضامین مشترکشان تهیه می‌شود و در پایان این مطالب تجزیه و تحلیل و مورد نقد قرار می‌گیرد.

بخش دوم:
گذری بر آثار ادبی امام علی (ع)

فصل اول:
نهج البلاغه